15 Μαΐου 2026

Ένας άγνωστος Νεομάρτυρας του 19ου αιώνα ο δημοσιογράφος Θωμάς Πασχίδης

Ορθοδοξία και Ορθοπραξία / Συναξαριακές Μορφές

ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΑΤΖΗΦΩΤΗ
Εισήγηση στο συνέδριο για τους Έλληνες Νεομάρτυρες 1453 – 1821
που έγινε το Λιδωρίκι, 29-30 Μαΐου 1997

Λόγιος, εκπαιδευτικός, αγωνιστής, δημοσιογράφος, ακραιφνής Έλληνας και Ορθόδοξος, ο Θωμάς Πασχίδης, γεννημένος στα 1836 στα τουρκοκρατούμενα Γιάννενα, τελειώθηκε στα 1890 στο Φεζάν της Λιβύης, γιατί αρνήθηκε να αλλαξοπιστήσει. Πρόκειται για μια μορφή με κύριο χαρακτηριστικό την ευγένεια και τον αγνό ενθουσιασμό για κάθε τι το σχετικό με το Γένος και την αμώμητη πίστη των πατέρων μας. Δεν είναι τυχαίο ότι πρωτοστάτησε στο Βουκουρέστι στην έκδοση του ελληνικού τύπου με την "Ίριδα" και τον "Δεκέβαλο", που γέμιζε τις στήλες τους με τον ωραίο πατριωτικό του παλμό και τη λεπτή θρησκευτική του αίσθηση, ότι με την ίδια και ακόμη μεγαλύτερη φλόγα συνέχισε τη συνεργασία του με τα πιο έγκυρα φύλλα της Πόλης και της Αθήνας για τα καυτά ελληνικά ζητήματα της εποχής εκείνης. **Για την Κρητική Επανάσταση του 1866, ο Πασχίδης διέθεσεν ολόκληρη την περιουσία του και επί πλέον έκανεν εράνους, δημοσιογράφησε, έγραψε ποιήματα**.
Έξι χρόνια πριν εξέδωσεν "Ακολουθία και βίο του Αγίου ιερομάρτυρος και ισαποστόλου Κοσμά του εν Αλβανία μαρτυρήσαντος εν έτει 1779 κατά μήνα Αύγουστον". Στον πρόλογό του χαρακτήριζε τον θρυλικό Πατροκοσμά "απερίπρεπτον εν Αλβανία στύλον κατά της θρησκείας των Αγαρηνών, οίος ο Άγιος θαυματουργός Σπυρίδων εν Κερκύρα ακράδαντον στήριγμα κατά των σχισματικών Παπιστών

". Λανθασμένα το βιβλίο αυτό αναφέρεται ως επανέκδοση των παλαιοτέρων Αγίου Νικοδήμου – Χριστοδουλίδη. Ο Πασχίδης τις γνώριζε βέβαια και τις χρησιμοποίησε, αλλά απέθεσε στο νέο έργο την προσωπική του σφραγίδα. Πνευματικός απόγονος του Εθνομάρτυρα Ρήγα απέβλεπε σε μια **παμβαλκανική συνεργασία**. Χαρακτηριστικόν είναι ότι ανατύπωσε το φύλλον της Χάρτας του Ρήγα με την επιπεδογραφία της Κωνσταντινούπολης. Συνήθιζε να λέγει ότι " **η σωτηρία της Ανατολής έγκειται εν τω συνδέσμω των Ανατολικών λαών**". **Την πολεμική του συγκέντρωναν τόσο οι μεγάλες δυνάμεις όσο και η Τουρκία, που επιβουλεύονταν την ελληνική ανεξαρτησία οι πρώτες, ενώ η δεύτερη κρατούσε υπόδουλα ελληνικά και βαλκανικά εδάφη. Όταν όμως οΠανσλαβισμός** πήρε σάρκα και οστά κι ο Πασχίδης διαπίστωσε τα ύπουλα σχέδιά του, με γνώμονα πάντοτε το εθνικό μας συμφέρον στράφηκε προς τη Δύση εκθέτοντας την επικίνδυνη τροπή των πραγμάτων και ζητώντας να"εξυπνήση πλέον και να θεραπεύση όσα η ακρισία και η αδικία αυτής κακά διεπράξατο". Για να υποστηρίζει τις θέσεις του ταξίδευε ο ίδιος συχνά στο εξωτερικό και εξέδωσε σημαντικά για την εποχή βιβλία. Στα πλαίσια της εθνικής του δράσης πρέπει να τοποθετηθεί και η **λειτουργία το 1871 στο Βουκουρέστι Ελληνικού Εκπαιδευτηρίου** από τον Πασχίδη. Στην εφημερίδα του "Ίρις" δημοσίευσεν έκκληση προς τους 'Έλληνες γονιούς να εγγράψουν τα παιδιά τους στο ελληνικό σχολείο λαμβάνοντες "**μέτρα ίνα μη επί πλέον εκφυλίζωνται τα τέκνα των εις ξένα σχολεία, ένθα η ελληνική γλώσσα είναι προγεγραμμένη, ή διδάσκεται λίαν παρέργως, ώστε να μη μανθάνεται ουδέποτε**...". Δεν πρέπει εξ' άλλου, να παραλειφθεί η αναφορά της αρθρογραφίας του για την **αρπαγή της μοναστηριακής περιουσίας στη Ρουμανία**, όπου τα μοναστήρια της Ηπείρου είχαν πολλά μετόχια, για την**ισότητα των γυναικών**, που κατά τον Πασχαλίδη μόνο με τον Ελληνικό Χριστιανισμό "ήταν δυνατό να τελειοποιηθούν" για τη **δημιουργία ελληνικού ναυτικού**, στην οποία έπρεπε να συμβάλλουν και οι ομογενείς της Ρουμανίας, για τα εθνικά δίκαια της ελληνικώτατης Μακεδονίας και της Ηπείρου. Παράλληλα επισκέπτεται το Άγιον Όρος, τα Ιεροσόλυμα και δίνει περιγραφές γεμάτες θρησκευτική ανάταση και ορθόδοξη αίσθηση. Το 1975 συγκεντρώθηκαν σε ένα τομίδιο όλα τα θρησκευτικού περιεχομένου έργα του με πρόλογο του Δρα της Θεολογίας κ. Κωνσταντίνου Κούρκουλα.

Όλη αυτή η δραστηριότητα ήταν επόμενο να επισύρει σοβαρές συνέπειες αφού μάλιστα ο Πασχίδης από το 1882 μεταφέρει τη δράση του στην καρδιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας την Κωνσταντινούπολη, όπου θα μπορούσε να πει κανείς ότι πολλαπλασίασε τους αγώνες του. Εκεί τον συνέλαβαν οι Τούρκοι με ψεύτικη καταγγελία του διαβόητου Απ. Μαργαρίτη, που ο γνωστός ιστορικός και εκδότης της "Επιθεωρήσεως", με την οποία συνεργαζόταν ο Πασχίδης, Επαμεινώνδας Κυριακίδης, χαρακτηρίζει εύστοχα "ψευδορωμούνο". Ήδη οι Τουρκικές αρχές ήταν σφόδρα ενοχλημένες από τη δράση του κι έτσι τους δόθηκε η κατάλληλη αφορμή. Από εδώ και πέρα αρχίζει το στάδιο του μαρτυρίου

του Πασχίδη, που **τελικά θανατώθηκε στο Φεζάν ομολογώντας ως την ύστατη πνοή του την πίστη του στον Ιησού Χριστό.**

Άφθονα δημοσιεύματα στον αθηναϊκό τύπο του 188 κ. εξ. μας πληροφορούν για τις άθλιες συνθήκες παραμονής του στις φυλακές της Πόλης. Διαδοχικά τον ενέκλεισαν στη Διεύθυνση της Αστυνομίας Σταυροδρομίου, στο Σεράϊ Γαλατά, και στις ειρκτές, τα ανήλιαγα μπουντρούμια της Πόλης, όπου κλονίστηκε σοβαρά η υγεία του. Βασανιστήρια, ανακρίσεις, κακομεταχείρισητον είχαν σωματικά εξουθενώσει, όχι όμως ψυχικά. Ως την στιγμή που παρέδωσε το πνεύμα του, το ορθόδοξο φρόνημά του παρέμεινε ακλόνητο και η αγωνιστική του διάθεση ακμαία. Κορυφαίοι πολιτικοί στη Βουλή ζήτησαν την απελευθέρωσή του. Ο Θ. Δεληγιάννης επέκρινε τον Υπουργό Εξωτερικών Δραγούμη για τον όλο χειρισμό της υποθέσεως από ελληνικής πλευράς, ως τις 12 Φεβρουαρίου 1889, που ο Θωμάς Πασχίδης μαζί με τον συγκρατούμενό του Ν. Φιλιππίδη, Δρα Φιλοσοφίας, που τελικά επέζησε και του οφείλουμε την πιο σημαντική μαρτυρία για τη θανάτωσή του, καθώς, και με τον μικρότερο αδελφό του Κων. Πασχίδη, που συνελήφθη μόνο επειδή ήταν αδελφός του Θωμά, **στάλθηκαν με το ατμόπλοιο "Χασάν -πασάς" στην Αφρική μέσω Σμύρνης, Χίου, Χανίων, Σούδας, Χανίων**. Στις 26 Φεβρουαρίου τον έκλειναν στις φυλακές της Βεγγάλης, που όμως δεν ήταν ο τελικός προορισμός του.

Στις 24 Μαρτίου με την κορβέτα "Ισκενδέρ" τον μεταφέρουν στην Τρίπολη, όπου ανακρίθηκε από τον βαλή. Κάποια στιγμή ο Φιλιππίδης είδε τον συνεξόριστό του Πασχίδη μπρος στη μεγάλη αίθουσα του Διοικητηρίου " **ποιούντα το σημείον του σταυρού, ενώ εισήγετο εις αυτήν. Τη στιγμή δε ταύτη η συγκίνησις του δεσμώτου, διεγείρασα το θρησκευτικόν αυτού αίσθημα, υπήρξεν απεριγράπτως ιδανική, ουρανία!**" Από την Τρίπολη οδηγήθηκε στο Φεζάν, όπου ήταν εκτοπισμένοι **23 ακόμη Έλληνες, τους οποίους σύμφωνα με δημοσίευμα στην "Ακρόπολη" βασάνιζαν για να αλλαξοπιστήσουν**. Η σημασία του δημοσιεύματος αυτού είναι πολύ μεγάλη, γιατί περιλαμβάνει κι ένα ιδιόγραφο σημείωμα του ίδιου του Θωμά Πασχίδη. Ιδού τι ο ίδιος γράφει για τους εγκάθειρκτους εκεί Έλληνες:

“Δέκα άλλοι, ομοίως Μακεδόνες… , απέθανον σπαραξικάρδιον θάνατον, άνευ ουδεμιάς περιθάλψεως, άνευ φαρμάκων, άνευ ιατρού και άνευ ιερέως, προς τελευταίαν παραμυθίαν και μετάδοσιν του Κυριακού δείπνου τουλάχιστον κατά την ώρα της εις Κύριον εκδημήσεως αυτών, ως κύνες δε τινές άνευ χριστιανικής ταφής ριφθέντες εις την άμμον έξω της πόλεως, διότι οι ενταύθα Άραβες θεωρούσιν ως βέβηλον το ενταφιάζειν τους χριστιανούς. Τρεις δε άλλοι… συλληφθέντες και καταδικασθέντες ως λησταί απεστάλησαν εις τας ειρκτάς του Φεζάν, ένθα εκβιασθέντες εις εξισλαμισμόν περιετμήθησαν από δειλίαν ονομασθέντες Σουλεϊμάν, Σαΐντ και Μεχμέτης. Και ούτω εκ των 23 και μόνων ενταύθα καθειρχθέντων χριστιανών 11 ακμαίοι την ηλικίαν εν διαστήματι 6 μηνών ετελεύτησαν, τρεις εξισλαμίσθησαν βία, οι δε λοιποί μη ενδόσαντες υπέστησαν απεριγράπτους αικισμούς και κακώσεις…”.

Για τον εαυτό του γράφει τα εξής εξαιρετικά ενδιαφέροντα:

“Ο Θωμάς Α. Πασχίδης (ετών 54), αρχαίος δημοσιογράφος, επειδή εδημοσίευσε προ ετών διάφορα εν αλλοδαπή βιβλία, συνελήφθη εν Βυζαντίω, ένθα ειργάζετο ως συντάκτης της εφημερίδος “Επιθεώρησις” και εγκαθείρχη επίσης χωρίς να δικασθή! Ανακριθείς δε μόλις μετά πεντάμηνον φρικτήν κάθειρξιν ενώπιον είδους ανακριτικής τινός επιτροπίας, ομοίως εκ Τούρκων μόνον συγκειμένης, και εγκλεισθείς επί τρεις έτι μήνας εν Κων/πόλει, ανήχθη είτα εις τας ειρκτάς του Φεζάν, αφού κατά το μακρόν της οδοιπορίας διάστημα επί ένα και ήμισυ μήνα τουτέστιν, υπέστη ανήκουστα δεινά, όπως αποκατάσταση της πολυτίμου ημών Χριστιανικής πίστεως ήδη δε κατακείμενος και ούτος εις οπήν θυρίων ημιθανής, άνευ ενδυμάτων, άνευ τροφής, άνευ θερμάνσεως μώλωψι δε και πληγαίς κατάστικτος ένεκα των παντοειδών κακουχιών και βασάνων”.

Σύμφωνα με μαρτυρία του Φιλιππίδη τον οποίο επιχείρησαν να φονεύσουν μαζί με τον Πασχίδη “δια γνωστών εις τους Άραβας μέσων εξαγριώσαντες τας καμήλους, αι οποίαι ετίναξαν κάτω αμφοτέρους” (τους μετέφεραν στις 5 Ιουλίου στη Μούρζανη με τη συνοδεία ενός χωροφύλακα, δύο άλλων συνοδών και με άγριες καμήλες, χωρίς χαλινάρια), **“ήκουεν τους Άραβας οίτινες εξεβίαζον τον αείμνηστον Πασχίδην να εξωμόση”.** Αυτό συνέβη στο χωριό Ικούτοβα, όπου τους οδήγησαν τραυματισμένους από την πτώση, μετά εξάωρη οδοιπορία. Εκεί **“την πρωΐαν παρουσιάζεται Άραψ τις και λέγει ότι ο γέρων (έτσι τον είχαν καταντήσει) Πασχίδης ούτε κινείται ούτε ομιλεί πλέον, ενώ η υγεία του δεν ήτο εις τοιούτον κρίσιμον σημείον”.**

Οι Τούρκοι βέβαια επεχείρησαν να εμφανίσουν τη θανάτωσή του ως φυσικό θάνατο. Όμως ο Φιλιππίδης, αν και βαριά τραυματισμένος τελικά απελευθερώθηκε και επέζησε για να περιγράψει ως εξής το μαρτύριο του Θωμά Πασχίδη:

“Ο Πασχίδης είχε πληγωθή πολύ ελαφρότερον εμού, αλλ’ οι αιμοδιψούντες Άραβες εκπληρούντες πιστήν εντολήν της εν Μούρζουτι δολοφονικής αποφάσεως του Μουτασερίφη, εδολοφόνησαν αυτόν αγρίως. Ήκουσα μάλιστα δια του εκ Καλαμών χωρίσματος της καλύβης να προτείνουν αυτώ εξισλαμισμόν, αλλά ο Πασχίδης μεθ’ ιεράς φρίκης απωθών τας ατίμους προτάσεις έλεγεν: “Ο Μωάμεθ είναι ψευδοπροφήτης, μόνον ο Ιησούς Χριστός είναι αληθής”. Ούτοι ήσαν οι τελευταίοι λόγοι του”.

Έτσι ακριβώς τελειώθηκε ο Νεομάρτυρας Θωμάς Πασχίδης και πρέπει εδώ να αναφερθεί ότι όταν το 1974 εκδόθηκε βιβλίο μου “Θ. Α. Πασχίδης (1836-1890). Ο λόγιος – ο εκπαιδευτικός – ο αγωνιστής – ο δημοσιογράφος- ο Έλληνας – ο μάρτυρας. Η ζωή και το έργο…., ανεπιφύλακτα δεκτός. Κρίνοντάς το στο περιοδικό του “Αθωνικοί Διάλογοι”, που εξέδιδε ως πριν λίγα χρόνια, ο λόγιος μοναχός Θεόκλητος Διονυσιάτης έγραψε μεταξύ άλλων:

“Θα ήτο παράλειψις ασυγχώρητος εάν δεν εσημείωνα ότι ο Πασχίδης δεν υπήρξεν εθνομάρτυς μόνον, αλλά και μάρτυς Χριστού, αφού συμφώνως με την πληροφορίαν του επιζήσαντος των βασανιστηρίων Φιλιππίδου, “μεθ’ ιεράς φρίκης απωθών” τας ατίμους προτάσεις προς εξισλαμισμόν, έλεγεν εις τους αγαρηνούς: “Ο Μωάμεθ είναι ψευδοπροφήτης, μόνον ο Ιησούς Χριστός είναι αληθής”. Και συνεχίζει ο Φιλιππίδης: Ούτοι ήσαν οι τελευταίοι λόγοι του και έκτοτε έχασα τον προσφιλή μου φίλον… ” (σελ. 158)”

Και ο Δρ. Θεολογίας Κων. Κούρκουλας προλογίζοντας τον α’ τόμο των “Απάντων” του Πασχίδη τον μόνο που ως σήμερα εκδόθηκε με τα θρησκευτικά του έργα, παρατηρούσε:

“Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το συναξάρι των νεομαρτύρων είναι πολύ ελλιπές. Όσο κι αν προσπάθησαν άνδρες σοφοί και ακούραστοι με επί κεφαλής τον Αρχιεπίσκοπον Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσόστομο Παπαδόπουλο να το ολοκληρώσουν, στάθηκε αδύνατο. Δεν μπόρεσαν, ούτε θα μπορέσουν ποτέ να “συγκλείνουν” το “νέφος τούτο των μαρτύρων”.

Όλο και κάποιος ξεφεύγει. Και ένας σπουδαίος μεταξύ αυτών, ο Θωμάς Πασχίδης, ο μάρτυρας αυτός της Ελλάδας, ξέφευγε χρόνια τώρα και θάμενε άγνωστος, θαμμένος στην άμμο της Λιβύης, εάν δεν τον ανάσταινε η στοργή, η τόσο συγκινητική, του μικρανεψιού του κ. Θωμά Καζαμία κι εάν δεν τον σμίλευαν τόσο ανάγλυφα η γραφίδα του λαμπρού ερευνητή, του κ. Ι.Μ. Χατζηφώτη, που με τόση ενάργεια έστησε μπροστά μας τη φωτεινή μορφή του εθνομάρτυρα Θωμά Πασχίδη".

Εντυπωσιάζει, ασφαλώς το γεγονός ότι και στο όργανο της Ελληνικής Ευαγγελικής Εκκλησίας "Η Φωνή του Ευαγγελίου" δημοσιεύθηκε άρθρο του Γ. Σ. Φερεντίνου, που με τον τίτλο "Νεομάρτυρες" παρουσίαζε το βιβλίο μου και σημείωνε για την περίπτωση του Θωμά Πασχίδη τα εξής:

"Πλούσια είναι η ιστορία της Εκκλησίας, σε άνδρες και γυναίκες που υπέστησαν βασανισμούς, διωγμούς και θάνατο, επειδή δεν δέχθηκαν ν' αρνηθούν την πίστι στον Χριστό. Οι πρώτοι χριστιανικοί αιώνες έχουν να παρουσιάσουν πλείστους μάρτυρες της πίστεως. Ειδικά όμως εδώ, στην Ανατολή, η υπαγωγή στους Μωαμεθανούς, προκάλεσε νέους σκληρούς διωγμούς, από τους οποίους, μόνο η προέλευσις στο Ισλάμ μπορούσε να διασώση τους χριστιανούς που με διάφορες αιτίες συλλαμβάνονται. Έτσι αναπτύχθηκε νέα σειρά μαρτύρων οι Νεομάρτυρες, που μαρτύρησαν από την Άλωσι έως και τον περασμένο αιώνα".

Ο κριτικός Στ. Ι. Αρμενάκης, εξ άλλου, έχει γράψει ότι ο "μάρτυρας" Πασχίδης "παρέμενε περίπου άγνωστος και ουσιαστικά αδοξολόγητος". Ο κριτικός των "Επικαίρων" Άργος (Τάκης Μενδράκος) μιλούσε για τον"μαρτυρικό θάνατο της μεγάλης αυτής φυσιογνωμίας". Ο εξαίρετος λογοτέχνης και κριτικός Γιάννης Χατζίνης έχει παρατηρήσει ότι "το τέλος του ήταν μαρτυρικό και προστίθεται ακόμη ένας αγωνιστής, ένας ήρωας, ένας μάρτυς". Ανάλογα κάνει λόγο για τον "μαρτυρικό θάνατό" του ο αείμνηστος Διευθυντής της "Ιστορίας εικονογραφημένης" Δημήτρης Αστερινός χαρακτηρίζοντάς τον "πολύ σημαντική μορφή". Και ο συγγραφέας και κριτικός Άγγελος Φουριώτης σημειώνει πως "ζωή, αγώνες και θυσία ισούνται με το έργο και το έργο με τη ζωή και τους αγώνες του μάρτυρα".

Άλλες κρίσεις: "Όλη η μακρά πολυκύμαντη πορεία και η προσφορά του έξοχου Εκείνου Ηπειρώτη είναι γραμμένη με σεβασμό προς τα κείμενα, από την αρχή, χωρίς κενά, ως τις τελευταίες δραματικές σελίδες του μαρτυρικού θανάτου του το 1890, στο Φεζάν της Λιβύης" (Χρυσάνθη Ζιτσαία". "**Και ο μεν Φιλιππίδης σώθηκε, ο Πασχίδης όμως έπειτα από αφάνταστες ταλαιπωρίες, σωματικές και ψυχικές , θανατώθηκε στο Φεζάν της Λιβύης. Μαρτυρικός ήταν ο θάνατός του**" (Λέων Ι. Μελάς). "Ο συγγραφέας παρακολουθεί τον Ηπειρώτη, αλλά και τον μεγάλο Έλληνα από την γέννησή του ως το μαρτυρικό θάνατό του στην αφρικανική έρημο" (Άλκης Μυρσίνης -Μάνθος). "**Όλη η ζωή του Πασχίδη στάθηκε μια συνεχής προσφορά στην ιδέα της ελευθερίας, που την θέρμαινε η πίστη στον ελληνισμό και την ορθοδοξία και έκφραση αυτής της πίστης είναι και το**

έργο του” (Λιλή Πρεβελάκη). “Επισφράγισε το έργο του δίδοντας και την ίδια του τη ζωή γι’ αυτά που επίστευε” (Α. Χ. Μαμμόπουλος).

www.egolpion.gr

Πηγή:

http://fdathanasiou.wordpress.com/2012/05/15/%ce%ad%ce%bd%ce%b1%cf%82-%ce%ac%ce%b3%ce%bd%cf%89%cf%83%cf%84%ce%bf%cf%82-%ce%bd%ce%b5%ce%bf%ce%bc%ce%ac%cf%81%cf%84%cf%85%cf%81%ce%b1%cf%82-%cf%84%ce%bf%cf%85-19%ce%bf%cf%85-%ce%b1%ce%b9%cf%8e%ce%bd/